

OSMANLI SON DÖNEMİNDE MUALLİM OKULLARI DIŞINDAKİ ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLARA GENEL BİR BAKIŞ

Hamza ALTIN*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren okullar adından da anlaşılacağı üzere Dârümuallimînler ve Dârümuallimâtlardı. Fakat söz konusu bu okulların yanında öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış başka kurumlar da vardı. Bu kurumları şöyle sıralamak mümkündür:

Menşe-i Muallimîn: Tanzimat Dönemi sonunda asker mekteplerine muallim yetiştirmek üzere bir okulun açılması gündeme geldi. Çünkü subaylar askerî okullarda öğretmenlik ile meşgul oldukları için asıl işlerinden geri kalmaktaydılar.

Ana Muallime Mektebi: II. Meşrutiyet Devri'nde Ana Muallime Mektebi, kurulmadan önce Ana Mektebi ve çocuk bahçelerinde, genellikle, Avrupa'da bu işin eğitimini görmüş olan gayr-ı müslim kadınlar görev yapmaktaydı.

İnas Dârülfünûnu: 1915 yılında Dârümuallimât-ı Âliye bünyesindeki bir binada ayrı eğitim-öğretim kadrosu tahsis edilerek İnas Dârülfünûn'u kuruldu.

Medrese-i Muallimîn: II. Meşrutiyet Devri'de açılıp yaygınlaştırılması düşünülen, öğretmen yetiştiren kurumlardan biri de Mederese-i Muallimîn idi. Bu okulların kurulmasındaki amaç köy ibtidâilerine öğretmen yetiştirmekti.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Okul, Öğretmen, Eğitim, Öğretim, Öğrenci.

A GENERAL LOOK AT TEACHER TRAINING INSTITUTIONS APART FROM TEACHER SCHOOLS IN THE LAST PERIOD OF OTTOMAN

Abstract

The teacher training institutions were Darümuallimin and Darümuallimat as the names suggest. However there were other institutions to train teachers apart from these. These institutions are:

Menşe-i Muallimin: After the period of Tanzimat, the need for teachers for military schools emerged since the officers couldn't do their work related responsibilities because of teaching burdens.

Ana Muallime Mektebi: In the period of Meşrutiyet before Ana Muallime mektebi were founded, non-muslim women, educated in Europe, worked in Ana Muallime Mektebi and kinder gardens.

İnas Darülfununu: In 1915 within Darümuallimat-ı Aliye institutions a building was allocated for teaching staff and Inas Darülfunun was founded.

Medrese-i Muallimîn: Another teacher training institution founded in Second Meşrutiyet Period was Medrese-i Muallimin. The aim was to train teachers for country schools.

Keywords: Ottoman Empire, School, Teacher, Training, Education, Student.

* Yrd. Doç. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 79000/KİLİS hamzaaltin@kilis.edu.tr.

Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren sürekli bir gelişme göstermiş, yüzyıllar boyu eski dünya kıtalarının önemli kısmında var olmayı başarmıştır. Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti özelliğini kazanması ve bu özelliğini uzun yıllar korumasının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden birinin Osmanlıların eğitime ve eğitimciye verdiği önem olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti, duraklama dönemine girdikten sonra diğer kurumlarıyla birlikte eğitim kurumları da bozulmaya başladı. Eğitimin temelini teşkil eden medrese, çeşitli nedenlerle bozuldu ve zamanla ilim irfan yuvası olma özelliğini yitirdi.¹

Osmanlı Devleti'nin eğitim tarihini incelediğimizde öğretmen yetiştirme meselesi ile ilgili olarak ilk uygulama yapan ismin Fatih Sultan Mehmed olduğunu görmekteyiz. Fatih Sultan Mehmed, sıbyan okullarında öğretmen olmak isteyen medrese öğrencilerinin diğer öğrencilerden farklı dersleri okumalarını istemekte ve öğretmen adaylarına, örneğin fıkıh dersinin okutulmasını, gereksiz görmekteydi.

3 Kasım 1839 tarihinde okunan Tanzimat Fermanı'nın esasları içerisinde eğitim ile ilgili doğrudan bir madde yer almamakla birlikte, bu ferman Tanzimat Dönemi'nde meydana gelen bütün gelişmelere ortam hazırladığı gibi, eğitim alanında meydana gelen yenilikler için de zemin hazırlamıştır. Esasen bu dönem, eğitim alanında birçok yeniliklerin gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması² başta olmak üzere ilköğretim ve orta öğretimde ıslahatlar yapılmıştır. En önemlisi ilk öğretmen okulu olan Dârümuallimîn-i Rüşdî, Dârümuallimîn-i Sıbyan ve Dârümuallimât bu dönemde açılmıştır.

II. Abdülhamid devrinde, Tanzimat Dönemi'nde temeli atılan eğitim kurumlarının nitelikleri artırılmaya ve ülke geneline yayılmaya çalışıldı. Bu durum öğretmen yetiştirme konusu için de geçerliydi.

II. Meşrutiyet Devri'nde ülkede sosyal ve siyasal konularda yaşanan tartışma eğitim ve öğretmen yetiştirme alanında da söz konusu idi. Meşrutiyet hükümetleri eğitimin birçok alanında olduğu gibi öğretmen yetiştirme konusunda da iddialıydı. Dönem hükümetleri, II. Meşrutiyet ilan edildiği tarihte yürürlükte olan 1869 tarihli Maarif-i Umumîye Nizamnamesinin yerine; kanunlaştırılması konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşılana Maarif-i Umumîye Kanun Layihası'nı ele aldı. 3 fasıl 220 maddeden ibaret olan layiha, eğitim ile ilgili bütün meseleleri bir bütün olarak ele almaktaydı.³ Bu layihada öğretmen yetiştirme meselesi ile ilgili konulara da değinilmekteydi.

Aslında Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren okullar adından da anlaşılacağı üzere Dârümuallimînler ve Dârümuallimâtlardı. Fakat adı geçen bu okulların yanında öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış başka kurumlar da vardı.

¹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991, s. 10.

² Maarif-i Umumîye Nizamnamesi için bkz: Hamza ALTIN, "1869 Maarif-i Umumîye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, 2008.

³ Nevzat Ayas, *T.C. Milli Eğitim Kuruluş ve Tarihçeler*, Ankara, 1948, s. 192.

Bizim çalışmamızın esas konusunu bu kurumlar oluşturmaktadır. Söz konusu kurumları şöyle sıralamak mümkündür:

A. Menşe-i Muallimîn

Menşe-i Muallimîn, askerî mektepler ikinci nazırlığına tayin olunan Süleyman Paşa zamanında asker mekteplerine muallim yetiştirmek üzere⁴ bir okulun açılması gündeme geldi.⁵ Çünkü subaylar askerî okullarda öğretmenlik ile meşgul oldukları için asıl işlerinden geri kalmaktaydılar. Bu nedenle askerî okulların, meslek derslerini yine subayların, kültür derslerini ise sivil öğretmenlerin okutması düşünüldü. Menşe-i Muallimîn'in öğrenci kaynağını, medresenin zeki ve yetenekli öğrencileri teşkil etmekteydi.⁶ Okulun öğrencileri, cami derslerine devam etmekteydiler. Okulun tatil zamanları da medreseler gibi dört aydı. Zira medrese öğrencileri üç ay cerre giderlerdi.⁷

Okulun açılışı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hasan Ali Yücel, okulun açıldığı tarihi 1873 olarak verirken⁸ Osman Ergin⁹ ve Kemal Aytaç¹⁰ bu rakamı 1875 olarak zikretmektedir.

Menşe-i Muallimîn idâdî ve yüksek seviyeli olmak üzere iki farklı kısma ayrılmaktaydı. Menşe-i Muallimîn idâdî şubesinin ders programında şu dersler okutulmaktaydı:¹¹

I. Sınıf	İlm-i Hesap, Coğrafya-i Umumî, Kitabet, Muhtasar Tarih-i Umumî, Kavâid-i Osmanî, Gülistan.
II. Sınıf	Hendese-i Musaddaha, İlm-i Haber, Coğrafya-yı Osmanî, Ecnebi Lisanı, Kitabet, Resim-i Hattî.
III. Sınıf	Hendese-i Mücesseme ve Minhaniyat-i Mestamele, Müsesat-ı Mesteviye, Logaritma, Ecnebi Lisanı, Kitabet, Resim, Drama.
IV. Sınıf	Mevâlid-i Sülâse, Hendese-i Resmiye ve Menazır, Kozmoğrafya, Muhtasar Hikmet ve Kimya, Hendese-i Eşkâli, Ecnebi Lisanı, Resim.
V. Sınıf	Kimya, Ecnebi Lisanı, Cerr-i Eskal, Mevâlid-i Sülâse, Mebânîyülînşa, Resim, Drama.

⁴ İlhan Tekeli, , Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Öğretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, 1993, s. 69.

⁵ Leyla Küçükahmet, *Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, Öğretmenlerin Tutumları*, Ankara, 1976, s. 12; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1970, s. 114.

⁶ Faik Unat, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 36.

⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. I-II, İstanbul, 1977, s. 715.

⁸ H. Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara, 1994, s. 13.

⁹ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. I-II, s. 715.

¹⁰ Kemal Aytaç, "Osmanlı İmparatorluğunda Okul Kuruluş Sistemi", *Milli Kültür*, c. III, S. 1, (Haziran 1981), s. 13.

¹¹ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul, 1310, s. 125-126.

Menşe-i Muallimîn'in idâdî kısmı, ders programı açısından askerî idâdîler ile benzerlik göstermekteydi. Beşinci sınıf Edebiyat ve Fen olarak iki şubeye ayrılmaktaydı.¹²

İdadi kısmını bitirenler yüksek kısmına devam etmek için bir imtihana girip başarmak zorundaydılar. Sivil idâdîlerden mezun olanlar da bu imtihana girebilmekte idiler. Menşe-i Muallimîn'in yüksek kısmı öğrenim süreleri 2 ile 4 arasında değişmek üzere 11 şubeye ayrılmaktaydı.¹³ Bu şubeler şunlardı:

a) Topografya Şubesi: Bu şubenin tahsil süresi iki yıl idi. Bu şubede okutulan dersler ise şunlardı:

1. Topografya.
2. Müselesât-ı Müsteviye.
3. Hendese-i Resmiye ve Menazır ve Gölge.
4. Muhtasar Fenn-i Mimari.
5. Enva-i Resim ve Harita.
6. Topografya Ameliyatı.
7. Hesab-ı Adi ile Taksim-i Arazi.
8. Tesviye-i Tarik.

b) Edebiyat-ı Türkiye Şubesi: Bu şubenin öğrenim süresi de iki yıldan ibaretti. Bu şubede okutulan dersler ise şunlardı:

1. Mebaniyülînşa.
2. Usûl-i İnşa.
3. Aşari Müntehabe.
4. Meselüssair.
5. İlahiyat.
6. Şehname-i Firdevsi.
7. Saib Divanı.
8. Makamat-ı Hariri.
9. Ecnebi Lisani.¹⁴

c) Tarih Şubesi: Bu şubenin de eğitim öğretim şubesi diğerleri gibi iki yıldır. Tarih şubesinde şu dersler okutulmaktaydı:

1. Tarih-i Umumî: Karun-ı Ūla, Karun-ı Vusta, Karun-ı Ahire.
2. Tarih-i Asır.
3. Devlet-i Âliye Tarih-i Hususisi.
4. İstatistik.
5. Coğrafya-i Tarihi.
6. Ecnebi Lisani.

d) Coğrafya Şubesi: Bu şubenin öğrenim süresi de iki yıldır. Söz konusu şubede okutulan dersler şunlardı:

1. Coğrafya-yı Umumî.

¹² Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 715.

¹³ Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 716.

¹⁴ Mehmet Esat, *a.g.e.*, s. 127.

2. Coğrafya-yı Tabîî.
3. Coğrafya-yı Tarihi.
4. Tabakatülarz.
5. Coğrafya-i Politik.
6. İlmi Ahval-i Bilâd.
7. Tahtit-i Arazi.
8. Mürtesemat Bahsi.
9. Ecnebi Lisanı.
10. Tarih.
11. Coğrafya.¹⁵

e) Riyaziye-i Adiye Şubesi: Bu şubenin öğrenim süresi de iki yıldır. Bu şubede şu dersler okutulmaktaydı:

1. Cebr-i Âdi ve Âlâ.
2. Mükemmel Hendese
3. Hendese-i Halliye.
4. Ecnebi Lisanı.
5. Müselesât -ı Müsteviye ve Küreviye.
6. Hesab-ı Tamamî.
7. Hesab-ı Tefazulî.¹⁶

f) Riyaziye-i Adiye Tatbikatı Şubesi: Bu şubenin öğrenim süresi üç yıldır ibaretti. Riyaziye-i Adiye Tatbikatı Şubesi'nde şu dersler okutulmaktaydı:

1. Cebr-i Âdi ve Âlâ.
2. Mükemmel Hendese.
3. Hendese-i Halliye.
4. Ecnebi Lisanı.
5. Müsellesat-ı Müsteviye ve Küreviye.
6. Hesab-ı Tefazulî ve Tamamî.
7. Hendese-i Resmiye.
8. Menazır ve Gölge.
9. Mufassal Makine-i Adiye.
10. Hesabat ile Heyet.

g) Riyaziye-i Âliye Şubesi: Bu şubenin öğrenim süresi de üç yıldır. Bu şubede ise şu dersler okutulmaktaydı:

1. Cebr-i Âdi ve Âlâ.
2. Mükemmel Hendese.
3. Hendese-İ Halliye.
4. Ecnebi Lisanı.
5. Müselesât -ı Müsteviye ve Küreviye.
6. Hendese-i Resmiye.
7. Hesab-ı Tefazulî ve Tamamî.
8. Mufassal Hesab-ı Müsenna.
9. Hesab-ı İhtimalî.¹⁷

¹⁵ Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 716.

¹⁶ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 128.

¹⁷ Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 717.

h) Riyaziye-i Âliye Tatbikat Şubesi: Bu şubenin öğrenim süresi 4 yıldır. Şubede okutulan dersler şunlardır:

1. Cebr-i Âdi ve Âlâ
2. Mükemmel Hendese.
3. Hendese-İ Halliye.
4. Ecnebi Lisanı.
5. Müselesât -ı Müsteviye ve Küreviye.
6. Hendese-i Resmiye.
8. Gölge ve Menazır ve Taş Kesimi.
9. Mufassal Hesabı Tefazulî.
10. Hesab-ı Müsenna ve İhtimalî.
11. Hesab-ı Ali.
12. Mufassal Fenni Mimari-i Ali.
13. Halistik.
14. Fenn-i Makine.
15. Riyaziye-i Âliye.
16. Fenn-i Heyeti Riyaziye.
17. Taksim-i Arazi-i Âliye.¹⁸

ı) Ulûm-ı Tabiiye Sınıfı: Bu şubenin öğrenim süresi de 4 yıldır. Şubede okutulan dersler ise şunlardır:

1. Tabakûlarz.
2. Kimya-yı Gayr-i Uzvî.
3. Kimya-yı Uzvî..
4. Mufassal Hikmet-i Tabiiye.
5. Hesab-ı Tefazulî ve Tamamî.
6. Hendese-i Halliye.
7. Tahlil-i ve Terkibî Kimya.
8. İlm-i Madeniyat.
9. İlm-i Nebâtât.
10. İlm-i Hayvanât.
11. Ecnebi Lisanı.

ı) Sınıf-ı Sani Ressamlığı: Bu şubenin öğrenim süresi iki yıldır. Şubenin ders programında yer alan dersler şunlardır:

1. Hendese-i Resmiye.
2. Menazır ve Gölge.
3. Resm-i Sınai, Karakalem Resim.
4. Spiya Resim.
5. Çini Resim.
6. Boyalı Resim.
7. Kopya Resim.
8. Modelden Resim.
9. Tabiattan Resim.
10. Tarama.
11. Yalama.

¹⁸ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 128-129.

12. Müsvedde.¹⁹

j) Sınıf-ı Evvel Ressamlığı: Eğitim öğretim süresi dört yıldır. Ders programında mevcut olan dersler şunlardır:

1. Hendese-i Resmiye.
2. Menazır ve Gölge.
3. Resmi Sınai Karakalem Resim.
4. Spiya Resim.
5. Çini Boya Resim.
6. Kopya ve Model Resim.
7. Tabiattan Resim.
8. Tasavvurî ve Hayali Resim.
9. Yağlıboya Resim.
10. Makine Tersimatı.
11. Fenn-i Teşrih.
12. Hikmet-i Tabiiyenin Mufassal Ziya Bahsi.
13. Fotoğrafçılık.
14. Elbise Tarihi.²⁰

Öğrenciler, Menşe-i Muallimîn'den çıkar çıkmaz hemen öğretmen olamamakta, öncelikle iki yıl süresince öğretmen yardımcılığı yapmaktaydılar. Bu süre zarfında yabancı dilden tercüme yaparak kendini bu konuda ispatlayamayanlar öğretmen olamamaktaydı.²¹

Menşe-i Muallimîn'in o tarihte binbaşı olan Serhafiye Zülüflü İsmail Paşa tarafından II. Abdülhamid'e verilen bir jurnalden dolayı kapatılmıştır. Söz konusu jurnalde, Süleyman Paşa'nın meşrutiyet yanlısı olduğu ve Menşe-i Muallimîn'in açılış amacının ordu içerisine fesat sokmak olduğu yazılıydı.²²

Menşe-i Muallimîn'in kapanış tarihi de açılış tarihi gibi tartışmalıdır. Osman Ergin, okulun kapanması ile ilgili kesin bir tarih vermemektedir. Hasan Ali Yücel, okul için "*Ömrü ancak bir iki sene sürebilmiştir*" demektedir ve okulun kapatılması olarak adı geçen jurnali sebep göstermektedir.²³ Görüldüğü üzere burada bir tezat vardır. Zira Yücel'e göre okulun açıldığı tarih 1873 olduğuna göre okul II. Abdülhamid tahta çıkmadan kapanması gerekirdi. Kaldı ki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz 1882 tarihli bir belgede Menşe-i Muallimîn müdüriyetine Şahabeddin Efendi isimli bir şahsın atandığı ve rütbesinin binbaşılığa terfi edildiği yazılıdır.²⁴ Yani okulun kapanış tarihi 1882 yılından sonraki bir tarihte olmalıdır.

B. Ana Muallime Mektebi

II. Meşrutiyet Devri'nde Ana Muallime Mektebi, kurulmadan önce Ana Mektebi ve çocuk bahçelerinde, genellikle, Avrupa'da bu işin eğitimini görmüş olan gayr-ı müslim kadınlar görev yapmaktaydı. Bu gayr-ı müslim öğretmenler

¹⁹ Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 717.

²⁰ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 129-130.

²¹ Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 718.

²² Ergin, *a.g.e.*, c. I-II, s. 720.

²³ Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 13.

²⁴ BOA, İ.DH., Dosya No: 863, Gömlek No: 69113.

arasında başta Alyans İsrailite’den mezun Musevi bayanlar olmak üzere, Türkiye’li olanlar da mevcuttu.²⁵

Müslüman hanımların bu konuda faaliyette bulunmamalarının ana sebebi 1910 yılına kadar, Hıristiyanların kendilerine ait Ana mektepleri olmasına rağmen, Türklerin bu okullara sahip olmamasıydı. Türkiye’de söz konusu tarihten sonra bazı okullara çocuk bahçeleri açılmaya başlandı. Bu okullardan bazıları şunlardı:

Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi, Kadıköy Osmanlı İttihat Mektebi, İzmir’de Hadika-i Maarif Mektebi, Menba-ı Füyüzât Mektebi, Şark Mektebi.²⁶

Ana Mektebi, Ana Muallime Mektebi öğrencilerinin kendilerini yetiştirdikleri bir okul olmanın yanı sıra aynı zamanda Ana Muallime Mektebi mezunu öğretmenlerinin istihdam edildiği bir kurumdu ve Dârülmuallimât çatısı altında idi.²⁷

Ana Mektebi konusu Tedrisat-ı İbtidâiye Kanunu Muvakatının 16. ve 17. maddelerinde yer almaktaydı. 17. Maddede:

“Ana mektepleri ve küçük çocuk sınıfları, çocukların sinlerine mütenasib olarak fâideli oyunlar ve tenezzüh, elişleri ve ilâhiler ve vatani mânzumelere, ders eşyaya müteallik mukâmele ve müsahabeler ve eşkâl-i resmiye ve mabadi-i kıra’ât gibi eşgâl ile nema-yı ruhî ve bedeniyesine hizmet eden müesseselerdir.

Bu mektepler dört yaşından yedi²⁸ yaşına kadar olan çocuklara mahsûs olarak tesis edilir. Bunların teşkilat ve tanzimatına müteallik nizamname ve talimâtlar Meclis-i Kebirî Maarifte tezekkür edilerek ısdâr olunur” denilmekteydi.²⁹

Bu konuda, Esbâb-ı Mûcibe Mazbatasında ise şunlar dile getirilmekteydi:

“Ana mektepleri teşkilatından pek büyük istifâdeler temin olunacağına kâni olduğumuzdan ve hâlbuki mecburiyet devresinden mukaddem olan bu teşkilatın her yerde tesisât-ı mahsûsa vücuda getirilmesi kolay olmayacağını da bildiğimizden teshilen li’l-maslaha (Ana mektepleri ve küçük çocuk sınıfları olmayan yerlerde Sıbyan sınıflarına icabına göre bir veya iki senelik küçük çocuk sınıfları ilave olunabileceğini) kayıt eyledik ki, bu sınıflar lede’liktizâ ihtiyat sınıfları hizmetini de görebilecektir”³⁰

Ana Muallime Mektebi, Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey’in katkılarıyla, 1914-1915 eğitim öğretim yılında açıldı.³¹ Açılış amacı 2-6 yaş arası çocukları “Sokağın kötü etkilerinden korumak için” açılması planlanan³² Ana Mekteplerine

²⁵ Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidâiye Islahatı*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1331, s. 31.

²⁶ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ankara 1996.s. 192; Sadiye Tutsak, *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ankara, 2002, s. 211, 218, 227.

²⁷ BOA, DH.UMVM., Dosya No: 126 Gömlek No: 45.

²⁸ Bazı kaynaklarda bu rakam 4-6 yaş arası olarak zikredilmekteydi. Bkz: *Meclis-i Mebussan Levâyah-i Kanuniye*, I-I, 1324-1325, s. 11.

²⁹ *Tedrisat-ı İbtidâiye Kanunu Muvakatı*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1329, Madde: 17.

³⁰ *Meclis-i Mebussan Levâyah-i Kanuniye*, I-II, 1328, s. 428. Bu konuda ayrıca Bkz: Emrullah, “Tedrisat-ı İbtidâiye”, *Mülkiye*, S. 23, 1326, s. 28.

³¹ *Darülmuallimât Programı*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1330, s. 2.

³² Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 182.

öğretmen yetiştirmektir.³³ Başlangıçta Dârümuallimîn-i Âliye'ye bağlı olması düşünüldü. Bu nedenle de 1915 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesin'in 4. maddesinde “*Ana Muallime Mektebi Dârümuallimât-ı Âliye'ye merbûttur*” denilmekteydi.³⁴ Fakat yaklaşık iki yıl sonra söz konusu nizamnamenin bazı maddeleri ile birlikte 4. maddesi de tadil edildi ve Ana Muallime Mektebi Dârümuallimât-ı İbtidâî'ye bağlı bir kısım haline geldi. Gerekçe olarak da taşrada Dârümuallimât-ı Âliye bulunmadığından dolayı yeterli Ana Muallime Mektebi muallimi yetiştirilememesi gösterilmekteydi.³⁵

Ana Muallime Mektebi'ne Dârümuallimât-ı İbtidâî'nin ikinci sınıfını bitirenler sınavsız olarak kabul edilmekteydi. Aynı zamanda bu derecede bilgi sahibi olduğunu sınavla kanıtlayanlar da Ana Muallime Mektebi'ne devam etme hakkını elde etmekteydiler.³⁶ Ana Muallime Mektebi'ne devam etmek isteyen öğrencilerin yaşları 17 yaşından küçük 24 yaşından büyük olmamalıydı.³⁷ Ana Muallime Mektebi'nin eğitim-öğretim süresi bir yıldır.³⁸

Gerçi Ana Mektebinde öğretmen olmak için Ana Muallime Mekteb'inden mezun olmak tek şart değildi. Ayrıca şu şartları taşıyanlar öğretmen olabilmekteydiler:

1. Bir ana mektebini güzel idare ettiğine dair belgelere sahip olmak.
2. Ana Mektebi muallimliğini ifa edebilecek donanımda olduğunu bir sınavla ispat etmek.
3. Türkçe'yi çok iyi okuyup yazabilmek.

Ayrıca diğer okullarda öğretmenliğe talip olan adaylar gibi, Ana Mektebi muallimlerinin de öğretmenlik yapmalarını engelleyecek sağlık sorunlarının olmadığına dair bir doktor raporu olması gerekmektedir.³⁹

Ana Muallime Mektebi programında şu dersler yer almaktaydı:⁴⁰

Dersler	Haftalık Ders Saati
Ulûm-ı Diniye	1
İlm-i Ruh	3
Fenn-i Terbiye	2
Frobel usûlünde tedrisat ve el işlerinde nazarî kısmı	2
İmla	1

³³ BOA, ŞD., Dosya No: 231, Gömlek No: 4; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. I-II, s. 679.

³⁴ *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1331, Madde: 4.

³⁵ BOA, ŞD., TNZ., Dosya No: 232, Gömlek No: 8; BOA, ŞD.HU., Dosya No: 232, Gömlek No: 28.

³⁶ BOA, İ.DUİT., Dosya No: 96, Gömlek No: 43.

³⁷ BOA, ŞD., Dosya No: 231, Gömlek No: 4.

³⁸ BOA, MV., Dosya No: 241, Gömlek No: 16.

³⁹ BOA, MF. İST., Dosya No: 17, Gömlek No: 5.

⁴⁰ *Dârümuallimât Programı*, s. 4.

Dersler	Haftalık Ders Saati
Kıraat	3
Ulûm-ı Tabiiye	3
Hıfzısıhha	1
Hesap	2
Hendese	2
Gına ve Piyano	2
Tarih-i Osmanî	2
Coğrafya	1
Terbiye-i Bedeniye	1
Tatbikat	6
Resim	1

Dârümuallimât Programı'ndan bir yıl sonra yayınlanan Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi'nde yer alan Ana Muallime Mektebi programında Resim, Ulûm-ı Diniye dersleri bulunmamaktaydı. İmla ve Kıraat dersleri İnşad dersi ile birlikte Türkçe dersinin içerisinde yer almaktaydı. Diğer dersler aynıydı.⁴¹

Ana Muallime Mektebi açıldığında eğitim-öğretim kadrosunda görevli öğretmenler ve verdikleri dersler şunlardı:

Saniye Hanım (İlm-i Ruh öğretmeni), İhsan Bey (Fenn-i Terbiye öğretmeni), Hikmet Hanım (Frobel usûlünde tedrisat ve el işlerinde nazarî kısmı öğretmeni), Tahsin Efendi (İmla ve Kıraat öğretmeni), Yusuf Ragıp Bey, (Hıfzısıhha öğretmeni), Fatma Hanım (Hesap ve Hendese öğretmeni), Ahmed Bey (Gına ve Piyano öğretmeni), Zahide Hanım (Tarih-i Osmanî ve Coğrafya öğretmeni), Vantura Hanım (Terbiye-i Bedeniye öğretmeni), Ana Muallime Mektebi'nde görevli Ana sınıfı öğretmenleri ise Makruhi Hanım, Emine Hanım, Hürmüz Hanım, Hediye Hanım, Atamyran Hanım ve Nevart Arakelyan Hanım idi.⁴²

Devrin ünlü eğitimcisi Mustafa Sâti Bey, Alyans İsrailite ve Ana Muallime Mektebi'ni eleştirirken “*Birinciler Musevi, ikinciler ise bir Ermeni muallimeden örnek alıyorlardı. Her iki kısımda Avrupa'da çoktan beri terk edilmiş faydasızlığı hatta zararı ispatlanmış usûlleri öğretiyorlardı*” demektedir.⁴³

Ana Muallime Mektebi ilk açıldığı yıl 42 öğrencisi vardı. Bunlar içerisinde 34'ü diploma aldı. Bu hanımlar ilk ana okulu öğretmeni olarak isimlerini Türk Eğitim tarihine yazdırmayı başardılar. Ana Muallime Mektebi kapandığı⁴⁴ 1919 yılına kadar 4 yılda 370 öğretmen yetiştirdi.⁴⁵

⁴¹ BOA, MV., Dosya No: 241, Gömlek No: 16.

⁴² *İstanbul Kız Muallim Mektebi, Dârümuallimât*, 1933, s. 49

⁴³ Sâti, “Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi”, *Muallim*, S. 19, c. II, 15 Şubat 1334, s. 664.

⁴⁴ Tayyip Duman, “Türkiye’de Eğitim Reformları Açısından Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, *Erdem*, c. XII, S. 34, (Mayıs 1999), s. 94; H. Elif Dağlıoğlu, “Ülkemizde Okul Öncesi Eğitim”, *Eğitime Bakış*, Yıl: 4, S. 12, (Kasım 2008), s. 47.

⁴⁵ Aygören Dirim, *Okul Öncesi Eğitimi*, İstanbul, 2004, s. 10.

Maarif Nezaretince kurulan Ana Muallime Mektebi'nden başka bu konuda diğer bir örnek Mustafa Sâti Bey'in kurduğu Daru'l-Mürebbiyât isimli okuldu.⁴⁶ Özel olan bu okul eğitim-öğretim faaliyetini bir müddet sürdürdükten sonra kapatıldı.⁴⁷

C. İnas Dârülfünûnu

Dârümuallimât-ı Âliye bünyesinde yer alan ve mezun olan öğrencilerinin kız idâdîlerinde ve kız öğretmen okullarında öğretmenlik yapması öngörülen İnas Darülfünunun'dan bahsetmek faydalı olacaktır.

Esasen İnas Dârülfünûnu, Dârümuallimât-ı Âliye'nin bir kısmı değildi. Ancak yatılı öğrencilerinin Dârümuallimât binalarında kaldığı, öğretmenlerinin Dârümuallimât'tan ücret aldıkları bir eğitim kurumu idi. Orta öğretime öğretmen yetiştiren Dârümuallimât-ı Âliye'nin ihzari kısmının kapatılmasından sonra bu görevi tek başına yürütmeye başlamış olması da öğretmen yetiştirme tarihimiz açısından önemli bir durumdur ve bu nedenle de kısaca hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

1915 yılında Dârümuallimât-ı Âliye bünyesindeki bir binada ayrı eğitim-öğretim kadrosu tahsis edilerek İnas Dârülfünûn'u kuruldu. Okul, 1920 yılında Dârümuallimât-ı Âliye'den ayrılıp, öğrenimi farklı saatlerde ve erkeklerden ayrı binalarda eğitim-öğretimini sürdürmek üzere,⁴⁸ İstanbul Dârülfünûnu'na bağlanana kadar bu durum devam etti.⁴⁹ Bundan kısa bir süre sonra kızlar kendi sınıflarını boykot ederek erkeklerle aynı sınıflarda ders görmeye başladılar. Yönetimin buna razı olmasıyla da İnas Darülfünûnu'nu tarihe mal olmuş oldu.⁵⁰

İnas Dârülfünûnu'nun kuruluş sürecinin başlangıcını Dârülfünûn'un müdürü Salih Zeki Bey'in girişimiyle, İstanbul Dârülfünûnu'nda, 1914 yılında, bayanlara yönelik düzenli derslerin açılması teşkil eder.⁵¹

Kadın Hukuku, Kozmoğrafya, Fenn-i Malumât, Hıfzısıhha, El İşleri, Tarih, Ev İdaresi, Pedagoji konularında verilen dersler haftada dört gün olmak üzere Dârülfünûn konferans salonunda verilmekteydi.⁵²

İnas Dârülfünûnu'nun öğrencilerini Kız İdâdîleri ile İstanbul Kız Muallim Mektebi mezunları oluşturmaktaydı. Okulun ilk mezunları da İnas Dârülfünûnu'nun öğrenci kaynağını teşkil eden bu okullarda istihdam edildi.⁵³

1914 yılında yayınlanan bir talimatname İnas Dârülfünûnu için öğrenci kabulünde şu şartları ileri sürmekteydi:

⁴⁶ Niyazi Berkes, *Arap Dünyasında İslam, Milliyetçilik ve Sosyalizm*, İstanbul, 1969, s. 92.

⁴⁷ Osman, Kafadar Faruk Öztürk, *M. Sâti Bey, Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Ankara, 2002, s. 2; Niyazi Berkes, *Arap Dünyasında İslam, Milliyetçilik ve Sosyalizm*, İstanbul, 1975, s. 90.

⁴⁸ Unat, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁹ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, Ankara, 1991, s. 81.

⁵⁰ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, s. 203.

⁵¹ Ergün, *a.g.e.*, s. 270-271.

⁵² Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme II*, İstanbul, 1932, s. 84.

⁵³ *Muallim*, 15 Mart 1334, No: 20, s. 727.

1. İnas Dârülfünûnu'na kayıt yapanların öncelikle sağlıklı olmaları, vücutlarının eğitim-öğretimi engelleyecek derecede zayıf olmamaları istenmekteydi.

2. Evli ve dul olmamaları gerekmektedir.

3. Mezun olduktan sonra beş sene hizmet yapacaklarına dair imzalı taahhütname vermeleri gerekmektedir.

4. Okula kabul için yapılan sınavı kazanmak gerekmektedir. İmtihanda, Malumât-ı Diniye, Türkçe (Kıraat, Kitabet, İmla), Hesap, Hendese, Coğrafya ve Tarih derslerinden sorular yöneltilmekteydi.

5. Sınavda, iki dersten sıfır alanlar, üç dersten üçün altında alanlar, bütün derslerin ortalaması beşten aşağı olanlar okula kabul edilmemekteydi.⁵⁴

İnas Dârülfünûnu'nun her birinin öğrenim süresi üç yıl olan üç şubesi vardı. Şubeler ve okutulan dersler şunlardı:

a) Edebiyat Şubesi:

Türk Edebiyatı, Resmî ve Hususî Kitabet, Osmanlı Tarihi, Umumî Tarih, Coğrafya, Etnografya, Felsefe, Felsefe, Terbiye, Edebiyat Tarihi, Sanayi Tarihi, İçtimai İlimler, İktisat, Cari Kanunlar.

b) Riyaziyat Şubesi:

Felsefe, Terbiye, Müsellesat, Hesab-ı Alî, Cebir-i Adî, Cebir-i Ala, Fizik Hendese, Heyet-i Riyaziye, Tahlil-i Hendese, Cari Kanunlar.

c) Tabiiyat Şubesi:

Kimya Tatbikatı, Nebâtât, Madenî Kimya, Fizik, Hıfzısıhha, Tabakat, Felsefe, Hayvanât, Terbiye, Müsellesat, Tahlil-i Kimya, Uzvî Kimya, Sına-i Kimya, Teşrih, Heyet-i Tabiiye, Cari Kanunlar.⁵⁵

D. Medrese-i Muallimîn

II. Meşrutiyet Devri'nde açılıp yaygınlaştırılması düşünülen, öğretmen yetiştiren kurumlardan biri de Mederese-i Muallimîn idi. Bu okulların kurulmasındaki amaç köy ibtidâilerine öğretmen yetiştirmektir.

1913 yılında Evkaf Nezareti ile Müdafâ-yı Milliye Cemiyeti tarafından Uşak'ta kurulması tasarlanan Mederese-i Muallimîn'de mutfak yemekhane derslikler ve her odada üç kişi kalacak şekilde 40 kişilik bir pansiyon bulunacaktı. Halk, okulun bazı harcamalarına yardım edecekti. Söz konusu bu okulun açıldığına dair elimizde net bir bilgi yoktur.⁵⁶

Açıldığında haberdar olduğumuz tek Mederese-i Muallimîn, II. Meşrutiyet Devri'nden hemen önce açılan ve bu devirde de öğrenimine devam eden Bursa'daki Hamidiye Mederese-i Muallimîn'idir.⁵⁷

Hamidiye Mederese-i Muallimîn'i 1906 yılında açıldı.⁵⁸ Hamidiye Mederese-i Muallimîn'i, geceliydi. Okulun açılışı münasebetiyle Dârülmualimîn-i

⁵⁴ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s. 50.

⁵⁵ Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. III-IV, s. 1556.

⁵⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 323-324.

⁵⁷ *BOA, İ.HUS.*, Dosya No: 140, Gömlek No: 1324 S-105.

⁵⁸ *BOA, İ.HUS.*, Dosya No: 142, Gömlek No: 1324 R-70.

İbtidâî lağv olunmuştu. Öğretmen ve memurları Maarif Nezaretince tayin edilmekteydi.⁵⁹

Devlet, Mederese-i Muallimîn açarak dârümuallimînlere gitmek istemeyen öğrencileri buraya çekmeyi, dolayısı ile taşrada öğretmen sayısını artırmayı hedeflemiştir.⁶⁰

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİV BELGELERİ

- BOA, İ.DH.*, Dosya No: 863, Gömlek No: 69113.
BOA, DH.UMVM., Dosya No: 126 Gömlek No: 45.
BOA, ŞD., Dosya No: 231, Gömlek No: 4
BOA, ŞD., TNZ., Dosya No: 232, Gömlek No: 8.
BOA, ŞD.HU., Dosya No: 232, Gömlek No: 28.
BOA, İ.DUİT., Dosya No: 96, Gömlek No: 43.
BOA, MV., Dosya No: 241, Gömlek No: 16.
BOA, MF. İST., Dosya No: 17, Gömlek No: 5.
BOA, İ.HUS., Dosya No: 140, Gömlek No: 1324 S-105.
BOA, İ.HUS., Dosya No: 142, Gömlek No: 1324 R-70.

B. DİĞER KAYNAKLAR

- ALTIN, Hamza, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, 2008.
- AYAS, Nevzat, *T.C. Milli Eğitim Kuruluş ve Tarihçeler*, MEB, Ankara, 1948.
- AYTAÇ, Kemal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Okul Kuruluş Sistemi”, *Milli Kültür*, c. III, S. 1, Haziran 1981.
- BERKES, Niyazi, *Arap Dünyasında İslam, Milliyetçilik ve Sosyalizm*, Köprü Yayınları, İstanbul, 1969.
- BERKES, Niyazi, *Arap Dünyasında İslam, Milliyetçilik ve Sosyalizm*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975.
- DAĞLIOĞLU, H. Elif, “Ülkemizde Okul Öncesi Eğitim”, *Eğitime Bakış*, Yıl: 4, S. 12, (Kasım 2008).
- Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnamesi, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1331.
- Darümuallimât Programı*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1330.
- DİRİM, Aygören, *Okul Öncesi Eğitimi*, Esin Yayınevi, İstanbul, 2004.
- DUMAN, Tayip, “Türkiye’de Eğitim Reformları Açısından Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, *Erdem*, c. XII, S. 34, (Mayıs 1999), s. 92.
- Emrullah, “Tedrisat-ı İbtidâiye”, *Mülkiye*, S. 23, 1326.

⁵⁹ *Hüdevendigâr Vilayet Salnamesi*, yıl 1324 s. 252.

⁶⁰ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 155.

- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.
- ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- Ethem Nejat, *Terbiye-i İbtidâiye Islahatı*, Çiftçi Kütüphanesi, İstanbul, 1331.
Hüdevendigar Vilayet Salnamesi, yıl 1324.
İstanbul Kız Muallim Mektebi Dârülmualimât, 1933.
- KAFADAR, Osman, ÖZTÜRK Faruk, *M. Sâti Bey, Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, MEB, İstanbul, 1970.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1991.
- KURNAZ, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, MEB, Ankara, 1991.
- KÜÇÜKAHMED, Leyla, *Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Öğretmenlerin Tutumları*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fak. Yayınları, Ankara, 1976.
- Meclis-i Mebussan Levâiyih-i Kanuniye*, I-I, 1324-1325.
Meclis-i Mebussan Levâiyih-i Kanuniye, I-II, 1328.
- Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul, 1310.
- Muallim*, 15 Mart 1334, No: 20
- Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme II*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1932.
- Sâti, “Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi”, *Muallim*, S. 19, c. II, 15 Şubat 1334.
Tedrisat-ı İbtidâiye Kanunu Muvakatı, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1329.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Öğretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara, 1993.
- TUTSAK, Sadiye, *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB, Ankara, 1964.
- YÜCEL, H. Ali, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.